

*Кравченко Оксана,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

*Коляда Наталія,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

*Каштан Сергій,
виконавчий директор
Всеукраїнської асоціації інклюзивного
реабілітаційно-соціального туризму України*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ВИДАМИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

Кравченко О.О., Коляда Н.М., Каштан С.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг видами інклюзивного туризму. У статті схарактеризовано інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм як інноваційну соціальну послугу як комплекс заходів із соціально-психологічної реабілітації осіб з інвалідністю з метою відновлення соціальної активності, сприяння інтеграції у суспільство, формування життєстійкої позиції як повноправних учасників людських відносин. У цьому відношенні на базі факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини здійснюється підготовка фахівців – майбутніх соціальних працівників, здатних на професійному рівні надавати соціальні послуги видами інклюзивного туризму.

Ключові слова: соціальний працівник, професійна підготовка, соціальні послуги, інклюзивний туризм.

Кравченко О.А., Коляда Н.Н., Каштан С.Н. Подготовка будущих социальных работников к оказанию социальных услуг видами инклюзивного туризма. В статье охарактеризован инклюзивный реабилитационно-социальный туризм как инновационная социальная услуга как комплекс мероприятий по социально-психологической реабилитации лиц с инвалидностью в целях восстановления социальной активности, содействие интеграции в общество, формирование жизнестойкой позиции как полноправных участников человеческих отношений. В этом отношении на базе факультета социального и психологического образования УДПУ имени Павла Тычины осуществляется подготовка специалистов - будущих социальных работников, способных на профессиональном уровне оказывать социальные услуги видами инклюзивного туризма.

Ключевые слова: социальный работник, профессиональная подготовка, социальные услуги, инклюзивный туризм.

Kravchenko O., Kolyada N. M., Kashtan SM Preparation of future social workers for the provision of social services by types of inclusive tourism. The article describes inclusive rehabilitation and social tourism as an innovative social service as a complex of measures for social and psychological rehabilitation of persons with disabilities with a view to restoration of social activity, promotion of integration into society, formation of a viable position as full participants of human relations. In this respect, on the basis of the Faculty of Social and Psychological Education of the UDUU named after Pavlo Tychnyna, training of specialists - future social workers capable of exerting social services on the level of professionalism by types of inclusive tourism is carried out.

Key words: social worker, vocational training, social services, inclusive tourism.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для людей з інвалідністю туризм являється унікальним явищем, що включає в себе пізнавальний процес, який надає можливість сприяти людині в повноцінній соціалізації, яка відбувається упродовж усього життя. Туризм усуває почуття втрати гідності, неповноцінності та інтегрує в суспільство. Попит на інклюзивний туризм росте.

Інклюзивний туризм (фр. Inclusif - що включає, лат. Include - роблю висновок, включаю) - процес розвитку туризму, який має на увазі доступність туризму для усіх, в плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб усіх людей, у тому числі інвалідів, літніх, їх опікунів і членів сімей, людей з тимчасовими обмеженими можливостями, сімей з маленькими дітьми тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія активного відпочинку і туризму для неповносправних осіб як масового явища розпочинається з кінця 50-х - початку 60-х років, коли прийшло загальне усвідомлення прав людини. З цього часу звертається увага на осіб з інвалідністю, як на повноправних членів суспільства. Розпочався рух до залучення неповносправних у всі галузі суспільного життя, в тому числі і до відпочинку та туризму.

У системі світового туристського розвитку особливе і значне місце на сьогодні відводиться інклюзивному туризму, який знаходиться у структурі соціального туризму.

Серед вітчизняних науковців розробку питання інклюзивного туризму здійснюють Н. Белоусова, І. Борисова, В. Лепський, С. Макаренко, Ю. Науменко, М. Перфільєва та ін. Однак, малодослідженою залишається проблема можливостей інклюзивного туризму у контексті соціальної інтеграції людей з інвалідністю, забезпечення їхніх основних прав і свобод нарівні з іншими громадянами доступу до історико-культурної спадщини країни, включення до переліку соціальних послуг для вразливих категорій населення.

Мета статті – схарактеризувати зміст підготовки майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг видами інклюзивного туризму.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм для осіб з інвалідністю – це сучасний вид туризму, який дозволяє включити в туристичну діяльність будь-яку людину, незалежно від її фізичних можливостей, з урахуванням особливостей її фізично-психологічного стану і розглядається він, насамперед, як потужний засіб активної реабілітації, який структурно включає в себе медичні, психологічні, педагогічні, фізичні, професійні, трудові, фізкультурно-спортивні та соціально-побутові заходи з урахуванням доступності та інтеграції її в усі сфери життєдіяльності [6].

Інклюзивний туризм являє собою дієву мікромодель інтегрованого суспільства (люди з інвалідністю та їх рідні; фахівці; здорові люди), що опинилися в реальних умовах, завдяки чому створюються оптимальні умови для проведення ефективної соціалізації дезадаптивних людей та інтеграції їх у суспільство. Процес цей взаємовигідний – всі люди потребують спілкування, підтримки (інколи інвалід своїм прагненням до життя, волею, може надихнути здорову людину до кращого сприйняття і осмисленого прожиття кожної хвилини життя).

Основні реабілітаційні функції туризму: соціальна відновлювана, яка спрямована на відновлення сил, активне пізнання явищ природи, традицій, встановлення нових соціальних контактів, дружні і ділові зв'язки; психологічна забезпечує зміну середовища, звичного способу життя, активну форму відпочинку, що сприяє фізичному оздоровленню і психологічному розслабленню; особистісно орієнтована – позитивно впливає на розвиток особистості, володіє відновлювальною функцією і несе в собі змістовний гуманітарний потенціал; компенсаторна – забезпечує спеціальні потреби людей з інвалідністю; оздоровча – має високий потенціал для підтримання здоров'я і життєдіяльності в активній формі [8].

Існує низка факторів, які підтверджують доцільність соціально-психологічної роботи, серед яких: інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм забезпечує рухливу активність, обмеження якої знижують життєві можливості, слугують причиною суму, стресу, відчаю, невпевненості; інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм створює повноцінне середовище спілкування, встановлює незалежні та різнобічні соціальні контакти, формуючи різні соціальні ролі. Туризм знищує почуття неповноцінності, інтегруючи людей у суспільство, допомагає сформувати впевнену і ефективну життєву

позицію; інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм носить активний характер, включаючи різнобічні заботи, які дозволяють відволіктися від монотонності побуту; екологічні аспекти реабілітаційно-соціального туризму як виду діяльності сприяють позитивному психоемоційному настрою, являючись соціалізуючим фактором.

З огляду на вищезначене, інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм вмотивовано доцільно віднести до сфери надання соціальних послуг як комплекс заходів із соціально-психологічної реабілітації особам з інвалідністю з метою відновлення соціальної активності, сприяння інтеграції у суспільство, формування життєстійкої позиції як повноправних учасників людських відносин. Це стане позитивним зрушенням в процесі формування реабілітаційної та соціальної інфраструктури в різних регіонах України щодо соціально-психологічної реабілітації осіб з інвалідністю, в тому числі серед яких є учасники бойових дій, чорнобильці, ветерани і внутрішньо переміщені особи та інші категорії населення.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на факультеті соціальної та психологічної освіти за спеціальністю «231 Соціальна робота» за освітнім ступенем «бакалавр» здійснюється підготовка фахівців – майбутніх соціальних працівників, здатних на професійному рівні надавати соціальні послуги видами інклюзивного туризму.

У цьому відношенні випускова кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи розробляє програми нормативних і вибіркового дисциплін для всіх форм навчання, в яких знаходять відображення питання та проблеми, пов'язані з соціальною реабілітацією та інклюзивним туризмом, впроваджує окремі розділи до тих дисциплін, які мають логічний зв'язок з питаннями надання соціальних послуг; займається підготовкою підручників, посібників, іншої навчально-методичної літератури, пов'язаної з соціально-реабілітаційним напрямком в інклюзивному туризмі.

Задля посилення навчально-методичного та науково-практичного супроводу освітнього процесу в університеті створено та діє Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів», метою діяльності якого є консолідація зусиль відповідних структурних підрозділів університету, залучених органів виконавчої влади та громадських організацій, спрямованих на соціально-педагогічну підтримку осіб з обмеженими можливостями щодо їх адаптації до студентського та педагогічного колективу, інтеграції у освітнє та соціальне середовище, на створення умов для саморозвитку та самореалізації, розвитку соціальної активності, автономності, відповідальності та мобільності осіб з особливими потребами.

Поряд з цим ключовими завданнями Центру є: сприяння у підготовці висококваліфікованих фахівців, які володіють теоретичними та прикладними знаннями з інклюзивного туризму і здатні використовувати їх у своїй подальшій волонтерській і професійній діяльності, здійснювати наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за означеним напрямом з урахуванням реабілітаційно-соціального напрямку для осіб з обмеженими можливостями.

У цьому відношенні здійснюється координація наукових досліджень студентів, за погодження із закладами соціальної сфери, зокрема з Управлінням праці та соціального захисту населення, а також з керівниками історико-культурних заповідників, природно-заповідних об'єктів, лікувально-оздоровчих закладів, туристичних фірм тощо. Поряд з цим поновлюється тематика курсових та випускних кваліфікаційних робіт з цього профілю.

27–29 жовтня 2016 р. на базі університету вперше в нашій країні відбувся I Міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні».

Цій події передувало створення Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму», засновниками якої є Комунальний заклад «Черкаський обласний центр медико-соціальної експертизи Черкаської обласної ради», Національний історико-культурний

заповідник «Чигирин», Шевченківський Національний заповідник м. Канів, Національний дендрологічний парк «Софіївка», Громадська спілка «Всеукраїнське науково-практичне об'єднання Інклюзивного туризму інвалідів і чорнобильців України», Благодійний фонд «Підтримки програм соціального захисту осіб постраждалих від аварії на ЧАЕС та інвалідів», співзасновником виступив і Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (факультет соціальної та психологічної освіти).

Водночас студенти факультету долучаються до розробки науково-практичних засад соціально-психологічної реабілітації вразливих категорій населення засобами інклюзивного туризму. Відтак, студентка факультету Чупіна К.О. у II етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт за 2017-2018 н.р. зі спеціальності «Соціальна робота» (Ужгородський національний університет) посіла I місце та у VI Всеукраїнському дистанційному конкурсі студентських та учнівських наукових робіт із соціальної педагогіки/соціальної роботи (Житомирський національний університет імені Івана Франка) - I місце; наукова робота студентки Бендерської К.В. у II етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт за 2017-2018 н.р. зі спеціальності «Інклюзивна освіта» (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна») ввійшла у 10 кращих студентських робіт.

Вже традицією стало проведення Центром та Всеукраїнською асоціацією інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму студентського конкурсу соціальних проектів «Подорожуємо без бар'єрів».

Серед студентської молоді проведення такого конкурсу спричинило зацікавленість та ініціативність щодо участі. Зокрема, якщо в 2017 році більше 14 студентських груп з різних курсів факультету соціальної та психологічної освіти взяли участь у розробці проектів для осіб з різними нозологіями, то у 2018 році було 18.

Тематику проектів, запропоновану студентами, умовно можливо поділити за напрямками:

- інклюзивний туризм за кордоном (головною метою цього напрямку роботи є вивчення досвіду зарубіжних країн, визначення основних концепцій створення архітектурної доступності та створення суспільства «для всіх». Прикладами таких проектів є: Інклюзивний туризм в Іспанії, Інклюзивний туризм в Любляні);

- інклюзивний туризм визначними місцями України (розробка маршрутів інклюзивного туризму, спрямованого на реабілітацію людей з інвалідністю, що сприятиме знайомству з культурними традиціями українців, розширенню світогляду, гармонізації внутрішнього стану та самореалізації через такі форми роботи, як квести, тренінги, екскурсії, арт-реабілітації, майстер-класи, соціально-психологічні тренінги та ін. Прикладами таких маршрутів інклюзивного туризму є: «Карпати для всіх», Кропивницький дендропарк, Квест-подорож (Національний дендрологічний парк «Софіївка», м. Умань), Туризм для всіх (Державний дендрологічний парк «Олександрія», м. Біла Церква), Акваторії на березі Чорного моря, Подорож до м. Львова людей з вадами слуху та ін.).

Унікальність цього конкурсу полягає в тому, що участь у розробці та захисті проектів також брали студенти з інвалідністю. Це підтверджує, що інклюзивний туризм – це не тільки цікаве та змістовне проведення часу для людей з інвалідністю, а й значна самостійна науково-пошукова робота, пізнавальна діяльність.

У ході розробки та презентації проектів студенти шукали відповіді на запитання: «А що ми знаємо про Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм для людей з інвалідністю?», «Чи мають вони можливість вільно подорожувати?», «Чи пристосовані туристичні об'єкти нашої держави до потреб такої особливої категорії суспільства?», «Як пристосовані туристичні об'єкти інших держав до потреб такої особливої категорії суспільства?». За результатами анкетування цікава думка учасниці Конкурсу: «Отож, ми вкотре переконалися в тому, що люди з інвалідністю можуть долати великі відстані, здійснювати сходження на найвищі вершини планети, здійснювати тривалі туристичні

подорожі. Активні, цілеспрямовані люди з інвалідністю своєю твердою волею переконують у тому, що фізичні можливості людини можуть бути обмеженими, та сила духу – ніколи!» (Анна К., 3 курс).

На нашу думку, проведення такого Конкурсу дозволяє не лише актуалізувати теоретичну розробку наукової проблематики інклюзивного туризму як дієвого чинника соціально-психологічної реабілітації, а й забезпечує підготовку майбутніх фахівців до готовності надання соціальних послуг людям з інвалідністю видами інклюзивного туризму.

Усі автори проектів отримали можливість відвідати один із маршрутів, а саме подорож до каньйону у смт. Буки (Маньківський район, Черкаська область). Поїздка мала як пізнавальну мету, так і реабілітаційну, адже на території каньйону проводився тренінг, головна мета якого – виявлення та розвиток лідерських якостей, визначення взаємостосунків в колективі.

Наразі продовжується реалізація програми Центру «Відкриваємо світ разом», основна мета якої – культурно-емоційний розвиток особистості молодої людини, її становлення на шляху до самовдосконалення. За цим напрямком створено студентське Бюро інклюзивного туризму. Головною метою такого виду діяльності є створення маршрутів інклюзивного туризму Черкащиною.

Під час роботи у Бюро студентами розроблено 12 маршрутів інклюзивного туризму, які були поділено за нозологіями: 1) люди з інвалідністю загальних захворювань – маршрути, спрямовані на реабілітацію, екологічний туризм, залучення до майстер-класів, лекцій та тренінгів; 2) маршрути для учасників АТО та їх сімей, які передбачають активний відпочинок, проходження різноманітних квестів, тренінгів, змагань, майстер-класів, спрямовані на ресоціалізацію та адаптацію до нових умов життя; 3) маршрути для людей з інвалідністю, що пересуваються за допомогою візка, або інших допоміжних засобів. Такий вид реабілітації спрямований й на відновлення внутрішніх сил, знайомство з новими формами та методами арт-терапевтичної роботи.

Завдяки отриманню грантової допомоги Черкаської облдержадміністрації, студенти університету розробили і апробували маршрут інклюзивного туризму – екскурсійні поїздки до музею трипільської культури с. Легедзино, а також до міста Черкаси на перегляд вистави у Черкаському академічному обласному українському музично-драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка, для знайомства з Черкаським художнім музеєм та місцевими пам'ятками культури. Також молодь отримала нагоду прослухати концерт, присвячений І. Шуберту і доторкнутись до музичного мистецтва як слухачі.

Поїздки мали на меті не лише доторкнутися до прекрасного, а й допомогти студентам з інвалідністю навчитись взаємодіяти зі своїми колегами, адже у ході поїздки проводився тренінг, спрямований на комунікацію та створення сприятливого психологічного клімату в групі. Усі студенти з зацікавленням брали участь в тренінгу, а по його завершенні зазначили, що дізналися багато нового про одного, навчилися знаходити виходи з складних та конфліктних ситуацій в групі.

Також важливим етапом реабілітації стала поїздка в Черкаський художній музей, адже студенти не тільки споглядали на картини, а й створювали свої, адже малювання є відомим арт-терапевтичним методом, мистецтво дозволяє в символічній прихованій формі реконструювати травматичну конфліктну ситуацію і відшукати її рішення через нове структурування самим студентом. Творчість виступає як один із засобів подолання страху, який з'являється у зв'язку з наявністю внутрішнього конфлікту. Під час проведення рефлексії кожен учасник описував свої відчуття під час виконання роботи та інтерпретував свій малюнок.

Традиційними також є соціально-психологічні тренінги на території Національного дендрологічного парку «Софіївка» (м. Умань), які сприяють згуртуванню колективу, визначенню лідерських якостей, рівня комунікації в групі, в тренінгах використовуються арт-терапевтичні техніки, елементи майстер-класів, робота з природними матеріалами.

Соціально-психологічні тренінги є невід'ємною частиною реабілітації, вони допомагають учасникам краще пізнати себе, своє оточення, навчають шукати вихід з кризових життєвих ситуацій та соціалізуватися в новому для себе середовищі.

Перед початком упровадження програми інклюзивного туризму для студентів було розроблено анкету та усі респонденти пройшли анкетування.

Порівняльна таблиця кореляційного аналізу анкетування

№	Питання	Варіанти відповідей	До	Після
1	Як Ви ставитесь до інших членів суспільства?	А. Спілкуюся відкрито, на рівних	57 %	87 %
		Б. Насторожено	39 %	12 %
		С. Прагну уникати контактів	4 %	1 %
2	Чи відчуваєте Ви негативне ставлення з боку суспільства?	А. Так	7 %	3 %
		В. Ні	93 %	97 %
3	Як Ви оцінюєте своє здоров'я?	А. Відмінне	3 %	8 %
		В. Добре	31 %	56 %
		С. Задовільне	54 %	32 %
		Д. Незадовільне	12 %	4 %
4	Як Ви оцінюєте свій психологічний життєвий настрій?	А. Оптимізм	21 %	46 %
		В. Песимізм	44 %	18 %
		С. По-різному	35 %	36 %
5	Чи задоволені ви своїм життям?	А. Так	32 %	54 %
		В. Ні	68 %	46 %
6	Чи відвідуєте Ви суспільні заходи, що проводяться у Вашому місті/селі? (свята, заходи і т.д.)	А. Завжди відвідую	21 %	43 %
		В. Відвідую час від часу	68 %	49 %
		С. Не відвідую ніколи	11 %	8 %
7	З ким Ви за звичай проводите свій вільний час?	А. Вдома з рідними	75 %	60 %
		В. З друзями	21 %	39 %
		С. Наодинці	4 %	1 %

Як видно з наведених вище даних, більшість студентів з інвалідністю готові до сприйняття засобів інклюзивного туризму, активних видів реабілітації, серед яких різні види туризму, що мають оздоровчо-соціально-реабілітаційний характер.

Кількісні показники проведеного дослідження засвідчили, що інклюзивний туризм є унікальним засобом для соціально-психологічної реабілітації студентів з інвалідністю, включає як пізнавальний процес, так і можливість для успішного проходження соціалізації в умовах освітнього середовища університету. При проведенні експериментального дослідження було виявлено, що інклюзивний туризм в поєднанні з тренінговою програмою позитивно впливають на такі показники, як дезадаптивність, емоційний дискомфорт та загальна комунікація з одногрупниками.

Висновки. Таким чином, інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм виступає інноваційною соціальною послугою як комплекс заходів із соціально-психологічної реабілітації особам з інвалідністю з метою відновлення соціальної активності, сприяння інтеграції у суспільство, формування життєстійкої позиції як повноправних учасників людських відносин. У цьому відношенні на часі є питання підготовки фахівців –

майбутніх соціальних працівників, здатних на професійному рівні надавати соціальні послуги видами інклюзивного туризму. Упровадження програми інклюзивного туризму на базі факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини передбачало: створення Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів»; заснування Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму»; започаткування Міжнародного науково-практичного симпозіуму «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні»; проведення конкурсу наукових проєктів «Подорожуємо без бар'єрів»; створення студентського Бюро інклюзивного туризму; реалізація екскурсійних маршрутів; проведення тренінгових занять, спрямовані на соціально-психологічні аспекти реабілітації, що передбачає вирішення таких питань, як відновлення особистих якостей і здібностей студента з інвалідністю для його взаємодії з соціальним оточенням, а також психокорекцію його установок до виконання обов'язків громадянина, члена суспільства, колективу, сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 15.09.1995 р. № 324-95 ВР «Про туризм» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення 17.01.2019)
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV, зі змінами URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (дата звернення 19.01.2019)
3. Закон України від 06.10.2005 № 2961 IV “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні ”. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>. (дата звернення 12.01.2019)
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) ООН; Конвенція від 13. 12.2006. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/paran233#n233 (дата звернення 16.01.2019)
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 11.01.2019)
6. Лепський В. В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм : Журнал «Гетьман»/ Вітчизняне громадсько-політичне, науково-популярне видання. №3(68) [редрада.: Т. Чухліб (голова) та ін.].Київ, 2016. 8 с.
7. Лепський В. В., Макаренко С. В. Єдність науки та релігії в медичній практиці: реабілітаційні можливості «релігійного туризму»: Філософсько-гуманітарні читання. Збірка наукових праць. Вип. 41. 2017. Дніпро, 2017. 60 с.
8. Макаренко С. В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – новий вид реабілітації інвалідів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://udpu.org.ua/files/news/2016/11/03/file/6-7-8-9.pdf>